

ТЕМА 1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗМІНИ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Мета теми: з'ясувати сутність глобалізації як унікального явища планетарного масштабу і її вплив на регіональну та світову геополітику.

Питання для вивчення

1. Поняття і сутність глобалізації.
2. Глобалізація економічного простору геополітики.
3. Глобалізація інформаційного простору геополітики.
4. Політична глобалізація і проблема глобального управління.
5. Міжнародний тероризм як сучасний актор геополітичних процесів.

Основні терміни і поняття

Глобалізація, антиглобалізм, інтеграція, регіоналізація, регіоналізм, система міждержавних економічних інститутів, «давоська культура», інформаційний простір, глобальний уряд, міжнародний тероризм, ісламська держава

Методичні рекомендації

 При опрацюванні **першого питання** слід, передусім, звернути увагу на сутність феномену *глобалізації як нової світ-системи*, формування якої наразі відбувається більш суперечливо й активно, ніж у попередні десятиріччя. Варто засвоїти визначення *глобалізації* як процесу розвитку економічної та політичної взаємозалежності країн та регіонів світу до такого рівня, на якому стає можливим створення уніфікованого світового правопорядку і світових органів економічного та політичного управління. Доцільно охарактеризувати відмінні риси глобалізації з к. ХХ ст., насамперед, формування єдиного інформаційного простору та нової світової економічної інфраструктури.

Необхідно вказати, що для розуміння сутності глобалізації, слід розрізняти її як *тенденцію* і як *процес*. В першому випадку глобалізація – це вирівнювання рівнів економічного, політичного, соціально-культурного розвитку народів світу в умовах певного історичного періоду їх міжцивілізаційного співіснування. У другому – глобалізація не тільки як об'єктивне вираження, а й включає усвідомлені цілеспрямовані дії економічних та політичних інститутів різних країн, що підсилюються політичною волею їх керівників. Тож студенти мусять розкрити і детально пояснити зміст глобалізації з точки зору вказаних цих підходів.

Також варто наголосити на тому, що *глобалізація має різний смисл і різні межі в різних сферах*. Так, в сфері нових технологій, науки, інформації і комунікації практично не виникає необхідність в обмеженні руху до спільності. А от стосовно політичних, економічних і соціальних інститутів цього сказати не можна, що й вимагає пояснення студентами. Крім того, важливо наголосити на тому, що слід відрізнити *глобалізацію в межах імперій* (наприклад, Британська), які сягали на величезні простори та об'єднували їх в єдину політичну і економічну систем, від *сучасних форм глобальних потоків*, які характеризуються, по-перше, великими інвестиціями промислово розвинутих країн в економіки один одного через транснаціональні корпорації, і по-друге, високим рівнем руху капіталу.

У підсумку своєї відповіді студенти повинні представити певну «еволюцію» глобалізації. Адже спочатку розвиток взаємозв'язків між народами і країнами протікав у формі експансії Європи, потім Заходу загалом, тому глобалізація означала по суті європейську, західну глобалізацію. Нині ж процеси глобалізації охопили усю земну кулю. Тож, підводячи висновки необхідно довести, яким чином глобалізаційні процеси впливають на трансформацію геополітичних процесів, як корелюються між собою глобалізаційний простір з геополітичним простором, які перспективи очікують глобалізацію та чи можна якимось чином визначити межі глобалізації.

👉 Підготовка **другого питання** вимагає від студентів ґрунтовного осмислення впливу глобалізаційних процесів на світову економіку, тому в даному контексті необхідно буде розширити свої знання з загальної та міжнародної економіки, з з'ясування дії економічних інструментів зовнішньополітичної діяльності держав тощо.

Тож, спочатку варто акцентувати увагу на тому, що умовою формування нової системи світового господарства є зростаюча лібералізація національних ринків товарів, послуг, праці та капіталу. Надалі пояснити, що являє собою світова економіка, що глобалізується, які фактори сприяють цьому. В даному контексті студенти повинні розрізнити економічну глобалізацію та інтернаціоналізацію господарського життя, хоча обидва процеси відображують підсилення взаємозалежності світу. Так, приміром, інтернаціоналізація означає, що у національних економік з'являються міжнародні інтереси, що вимагають багатостороннього співробітництва. Глобалізація ж свідчить про те, що проблеми будь-якої економіки, будь-якого ринку з часом перетворюються у світові, глобальні і вимагають свого для свого вирішення не просто багатосторонніх, але й всезагальних зусиль. Крім того, інтернаціоналізація дозволяє національній економіці отримувати вигоду з світогосподарських зв'язків, глобалізація ж свідчить про неможливість успішно розвивати національне господарство без координації зусиль зі світовою економікою.

Ступінь відкритості ринків з урахуванням національних інтересів та інтересів усього світового співтовариства узгоджується шляхом багатосторонніх торгівельних переговорів в межах спеціалізованих міжнародних інститутів. Нинішня система міждержавних економічних інститутів включає 2 основних типи міждержавних структур. До перших – *вертикальних (функціональних)* – відносяться Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Всесвітня торгівельна організація (ВТО), комісії та комітети ООН з соціально-економічних та екологічних питань та інші. Студенти повинні стисло представити специфіку діяльності цих інституцій. Бажано, щоб студенти звернули увагу на такий цікавий феномен як «давоська культура», охарактеризували діяльність Давоського всесвітнього форуму – щорічної світової зустрічі ділових еліт, прибічників економічної глобалізації. Другий тип міждержавних економічних інститутів – *горизонтальні (територіальні)* – представляє собою результат процесу регіоналізації. Слід пояснити амбівалентну сутність цього процесу та його певну контраверсійність, проаналізувати суперечливий взаємозв'язок тенденцій глобалізації та регіональної інтеграції. Надалі варто охарактеризувати провідні економічні об'єднання – Європейський Союз (ЄС), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) та інші, що виникли у різний час та відображують різний ступінь регіонального економічного співробітництва. В даному аспекті необхідно також спромогтися прокоментувати прогноз дослідників проблеми регіоналізації економіки щодо формування у найближчому майбутньому *3-х світових полюсів економічної потуги* – європейський, панамериканський та азійсько-тихоокеанський.

Упродовж підготовки другого питання доцільно звернути увагу на певні відмінні риси сучасної економічної глобалізації та пояснити їх. По-перше, це *транснаціоналізація капіталу*, яка охоплює усю сферу крупного бізнесу, але й стосується також діяльності середніх і навіть невеликих компаній. По-друге, це *створення світової науково-технічної інфраструктури*, базовими елементами якої є міждержавні мережі та об'єднання зусиль науково-технічних організацій, вчених, дистанційне використання зарубіжних інтелектуальних ресурсів на основі сучасних інформаційно-комунікаційних комп'ютерних засобів. По-третє, це *слабкість глобальних механізмів балансування дії* крупних корпорацій та економіку країн, що розвиваються, адже великі корпорації намагаються «прискорити» процес глобалізації, що не в змозі витримати менш розвинуті держави. Саме остання особливість економічної глобалізації спричинила активізацію руху *антиглобалізму*, сутність якого студенти повинні пояснити.

У підсумку необхідно наголосити на здобутках глобалізації економічного простору геополітики та негативних наслідках, запропонувати своє бачення загроз і перспектив цього вкрай складного процесу.

👉 **Третє питання** присвячене вкрай актуальній проблемі сучасної геополітики – глобалізації інформаційного простору, адже потенціал та успішні дії тієї чи іншої країни у його розширенні (експансії) в кінцевому рахунку кардинально впливають на ступінь геополітичної суб'єктності держави. Більше того, у постмодерну добу міць держави в освоєнні глобального інформаційного простору є не настільки фінансово ресурсоємною як, приміром, військова потуга. Тому, за великим рахунком, не так складно посісти чільне місце в топ-рейтингу успішних держав щодо освоєння глобального інформаційного простору. Усе залежить від наявності штату компетентних спеціалістів і певних технічних засобів.

Тож студентам доцільно презентувати можливості інтернету в контексті глобалізації інформаційного простору, представити країни, які досягли найбільших успіхів в цьому плані, пояснити, в чому криється цей успіх та яким чином інші держави були б спроможні конкурувати з державами-лідерами інформаційної геополітики.

Крім того, варто з'ясувати і розкрити загрози, які спричинені глобалізацією інформаційного простору. Серед інших, приміром, можна відзначити те, що в умовах конкурентної боротьби провідних країн інформаційний простір може бути використаний для підриву національної безпеки шляхом маніпулювання суспільною думкою у власних інтересах та з метою ослаблення конкурентів. Або ж те, що електронні пристрої можуть використовуватися як для економічного, так і військово-стратегічного шпіонажу. Більше того, в умовах назрівання силового конфлікту є можливими інформаційні війни.

Тому, продовжуючи розгляд проблеми глобалізації інформаційного простору, студентам необхідно зосередитися на вивченні сутності феномену *інформаційних війн*, які останнім часом є однією з найуживаніших технологій геополітичної експансії. У цьому питанні варто з'ясувати стратегічні цілі інформаційних війн, методи їх ведення, механізми протидії, проілюструвати це конкретними прикладами із світової практики. Особливий акцент студентам слід зробити на дослідженні використання *технологій «soft power» («м'якої сили»)*, теорію яких розробив Дж. Най у 90-х р.р. ХХ ст. Тож студенти мусять також навести аналіз ефективності цього типу інформаційних технологій, конкретні приклади успішності і провалів в реальних геостратегіях сучасних держав. У підсумку відповіді варто представити власні роздуми з приводу того, які ж перспективи подальшої глобалізації інформаційного простору.

☝ **Четверте питання** передбачає з'ясування сутності політичної глобалізації, Передусім, слід усвідомити визначення даного феномену – це процес становлення нового глобального світового порядку, відмінною рисою якого є перехід від конфронтації двох систем, що раніше існувала, до відношень центр – напівпериферія – периферія в межах однієї системи – капіталістичного світу.

Політична глобалізація спричинена передусім глобалізацією світової економіки, адже її логіка призводить в дію одну з ключових основ сучасного розуміння національних інтересів – *механізм інтеграційної мотивації*. Очевидно, якщо уявлення про державні проблеми і варіанти їх вирішення будуть доповнені концепцією інтеграційної мотивації, можна розраховувати і на те, що національні лідери зможуть по-новому усвідомлювати здавалося б усталені державні інтереси, інакше формувати національні економічні стратегії. Інтеграційна мотивація відображує потяг суб'єктів міжнародних відносин формулювати свої інтереси і шукати шляхи їх забезпечення через компроміс, співробітництво і взаємозалежність. Останнє, до речі, відрізняє інтеграційне співробітництво від інших форм двостороннього і багатостороннього спілкування, оскільки ще й *передбачає уніфікацію основних норм господарського і політичного життя* (в інших неінтеграційних випадках достатньо враховувати наявні відмінності).

Отже, в даному контексті студентам доцільно звернути увагу на розгляд поняття *національний суверенітет* як з національно-державних позицій, так і з регіональних та глобальних, пояснити певну еволюцію норм і правил політичного життя з їх внутрішньодержавного рівня до рівня *універсалізації*. До того ж, оскільки політичні, міжетнічні і міжконфесійні відносини всередині держав вже не є виключно їх внутрішньою справою, то втручання ззовні (військове, юридичне) відбувається все частіше, перетворюючись в норму. Тож студенти мусять з'ясувати, *яким чином можна запобігти порушенню принципу невтручання у внутрішньодержавні справи*, які існують сучасні механізми забезпечення миру. Наприклад, можна розглянути механізм *миротворчих операцій* або *міжнародних санкцій*. В цьому аспекті варто наголосити на тому, на основі яких правових норм, хто і як отримує право приймати рішення щодо запуску в дію цих механізмів.

У цій логіці слід обов'язково охарактеризувати основні принципи діяльності ООН, проаналізувати яким чином вона відпрацьовує свій *статус глобального регулятора міжнародних відносин*, які здобутки в цьому плані вже є в її активі і які фактори блокують її ефективну діяльність. Бажано, щоб студенти також продемонстрували в цьому контексті свої навички прогностичного мислення і визначили варіанти подальшого розвитку ООН.

Досліджуючи глобалізацію політичного простору геополітики, неможливо оминати питання «глобального уряду». Чимало вчених розглядають саме ООН як глобальний уряд (і тут студенти мають навести аргументи на користь цього твердження).

☞ Готуючи **п'яте питання**, студенти мають відштовхуватися від того факту, що ще за часів холодної війни в умовах протиборства двох основних блоків (та, до речі, завдяки їх підтримці) поряд з ними сформувався ще один «анонімний» суб'єкт геополітики, який здатний чинити суттєвий вплив на глобальний порядок денний. Це тероризм. Який за своєю агресивністю, руйнівним характером та ступенем ігнорування будь-яких морально-етичних, правових норм та обмежень не знає собі рівних. Саме у цьому і полягає сила тероризму. Студенти повинні проаналізувати, що є джерелом його агресії, передусім звернувши увагу на фактор відсталості та бідності, які глобалізація лише підсилює. Крім того, варто проаналізувати фактор масової психології, що теж на рівні ірраціонального утримує в дієздатному стані терористичні організації.

При підготовці даного питання слід з'ясувати у чому конкретно полягає небезпечність дій терористів. Так, йдеться про їх відкриті заклики щодо використання зброї масового знищення, радіоактивних речовин, проведення диверсій на атомних електростанціях тощо. По великому рахунку, тероризм є новим різновидом війни, яка не обов'язково продовжує політику держави. Він являє собою війну, яку ведуть без будь-якої об'яви неполітичні сили, що переслідують політичні цілі. Міжнародний тероризм має розвинуту мережеву структур, що здатна адаптуватися відповідно до змін геополітичної ситуації, та свою *регіональну локацію*: європейський (Північна Ірландія, країна Басків в Іспанії), латиноамериканський (Колумбія), близькосхідний ісламський тероризм, північно-африканський (Алжир), тероризм в Росії. Разом з тим тероризм – це *міжнародна кримінальна сила, дії якої мають реально злочинний характер*. У цьому контексті варто порівняти між собою тероризм та кримінальну злочинність.

Надалі необхідно детально зупинитися на розгляді *ісламського екстремізму як складової частини міжнародного тероризму*. Передусім, студенти мусять проаналізувати демографічний та соціально-психологічний фактори, які складають фундаментальну основу ісламського екстремізму. До речі бідність, яку теж часто-густо вважають фактором породження ісламського екстремізму, може бути оцінена досить сумнівно. А чому саме – студенти повинні з'ясувати.

Також слід відзначити, що наразі розповсюдження сфери терористичної діяльності ісламських радикальних угруповань пов'язане з демодернізацією суспільства, що відбувається зараз в мусульманських країнах. Останнім часом виникла гостра криза панісламізму, коли мусульманський світ познайомився з досягненнями західної цивілізації, саме в ній і вбачають для загрозу для мусульманського світу провідні

ісламістські ідеологи. І США є головним суб'єктом цієї загрози. Тож, продовжуючи цю думку, студенти повинні представити «політичну програму дій» ісламського екстремізму. У якості прикладу організаційного оформлення терористичної організації потрібно охарактеризувати діяльність Аль-Каїди та ІДІЛ. У підсумку своєї відповіді необхідно визначити причини низької ефективності боротьби з міжнародним тероризмом, запропонувати свої міркування щодо механізмів контрзаходів та, врешті-решт, ліквідації його як одної з найнебезпечнішої загрози людству.

Питання для самоконтролю

1. Що означає поняття «глобалізація»? Поясніть велику кількість визначень цього феномену в сучасній літературі.
2. Чим відрізняються поняття «глобалізація» та «глобалізм»?
3. Охарактеризуйте основні етапи глобалізації.
4. У яких напрямках йде розвиток глобалізації економічного простору?
5. Які існують ризики, здобутки та загрози економічної глобалізації?
6. Поясніть сутність феномену «давоської культури».
7. Що являє собою глобалізація інформаційного простору?
8. Які виклики та загрози несе з собою глобалізація інформаційного простору?
9. Охарактеризуйте суттєві ознаки і протиріччя глобалізації політичного простору.
10. Які зміни в геополітиці сучасних держав спричинені процесом глобалізації?
11. Визначте причини появи нового актору геополітики наприкінці ХХ ст. – поч. ХХІ ст. – міжнародного тероризму.

Питання для дискусії

1. На думку В. Цимбурського, сутність майбутніх геополітичних конфліктів – це не зіткнення цивілізацій (як у С. Хантінгтона), а боротьба цивілізацій за лімітрофи (міжцивілізаційні зони). Обґрунтуйте свою позицію з приводу цієї точки зору.
2. Що є більш ефективним для підтримання загального миру: 1) наявність двох наддержав і їх країн-сателітів; 2) наявність однієї наддержави, що домінує в міжнародній політиці; 3) наявність багатьох рівноправних суб'єктів міжнародного права?

3. Як ви вважаєте, де в майбутньому буде розташований (в геополітичному сенсі) епіцентр світової політики?
4. Чи є політика ООН адекватною сучасним глобальним викликам?
5. Які фактори, на вашу думку, відіграють вирішальну роль у здобутті державою чільного місця в світовій ієрархії?
6. Деякі автори говорять про неминучу «дипломатичну революцію» в найближчому майбутньому. Як ви вважаєте, що вони мають на увазі?
7. Чи існують межі глобалізації?
8. Які позитивні і негативні наслідки спричиняє економічна глобалізація?
9. Як ви вважаєте, глобальний політичний уряд – штучно створена міфологема з певним конспірологічним присмаком або ж дійсно реальна перспектива подальшого глобального розвитку?
10. На вашу думку, яким чином можна подолати міжнародний тероризм? Або ж це та реальність, що є наслідком глобалізації, і тому, доки тривають глобалізаційні процеси, – до тих пір тероризм буде одним з їх суб'єктів?

Література

1. Зірен Франк. Майбутнє? Китай! / Франк Зірен. Київ : ДП «Бурда-Україна», 2021. 352 с.
2. Корсунський С. Як нації відновлюються: досвід Східної Азії. Київ : Віват, 2023. 192 с.
3. Корсунський С. Як побудувати відносини з країнами Азії. Київ : Віват, 2021. 288 с.
4. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Київ : Віват, 2020. 256 с.
5. Лепська Н. В. Аналіз категорій «влада» та «сила» в політологічному вимірі. *Науковий журнал «Politicus»*. 2017. № 5. С. 21-26.
6. Лепська Н. В. Генеза рефлексії категорії «сила» в геополітиці. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Історія. Політологія*. 2017. № 19. С. 185-192.
7. Лепська Н. В. Геополітична маргіналізація держави в умовах трансформації світоустрою. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. № 33. С. С. 161-170.
8. Лепська Н. В. Геополітичний код держави у прогнозуванні світової політики. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. № 39. С. 110-116. (Index Copernicus).
9. Лепська Н.В. Експансіонізм як провідний напрям геополітичних досліджень. *IX Міжнародна наукова конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: проблеми мира та ненасильства в змінах глобального порядку»* 12 квітня 2019 року / М. А. Лепський. Запоріжжя : ТОВ КСК Альянс, 2019. С. 41-43.
10. Лепська Н. В. Геополітична суб'єктність як чинник конфігурації світоустрою. *X Міжнародна наукова конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: технології миротворення»* 21 лютого 2020 року / М. А.

- Лепський (гол. ред.), І. О. Кудінов (наук. ред.), ред. кол. Т. Ф. Бірюкова, І. І. Капріцин, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2020. С. С. 35-39.
11. Лепська Н. В. Простір як фундаментальна категорія в німецько-центричній геополітиці. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 108-114.
 12. Лепська Н. В. Специфіка суб'єктності держави в геополітичному дискурсі. *Ідентичності та політичні інститути : збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 квітня 2020 р., м. Ніжин) / за заг. ред. Ф. В. Барановського, Л. О. Дудки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 44 -47.
 13. Лепська Н.В. Теоретико-методологічні засади силового впорядкування сучасного геополітичного простору. *Wspolczesna geopolityka – wyzwanie dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, A. Kordonska, R.Kordonski,. Lwow – Olsztyn : Lwow – Olsztyn , 2018. С. 21-35.
 14. Лепська Н. В. Інформаційна експансія: геополітичний вимір / *Медіакультура в контексті міждисциплінарних досліджень : монографія / за загальною редакцією Березенко В. В., Лепський М. А.* Запоріжжя : Кераміст, 2017. С. 163-177.
 15. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацяк. – К. : Знання, 2007. – 462 с.
 16. Стадвелл Дж. Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу / пер. з англ. О. Цехановська. Київ : Наш Формат, 2022. 448 с.
 17. Тімоті Снайдер. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с.
 18. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / під ред. Ф. М. Рудича. Київ : МАУП, 2002. 488 с.
 19. Фергюсон Ніл. Площі та вежі: Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. Київ : Наш формат, 2022. 552 с.
 20. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.
 21. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Основи, 2019. 376.
 22. Шапіро Бен. Як зруйнувати Америку за три прості кроки / пер. з англ. Г. Шпак. Київ : Наш Формат, 2021. 240 с.
 23. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики : монографія. Київ : Вид-во ПАРАПАН, 2006. 524 с.
 24. Asia's New Geopolitics: Military Power and Regional Order. The International Institute for Strategic Studies. Arundel House, 6 Temple Place, London. 235 p.
 25. Davies William. Nervous States: Democracy and the Decline of Reason. W. W. Norton & Company, 2018. 272 p.
 26. Joseph S. Nye. Soft Power and Great-Power Competition. Shifting Sands in the Balance of Power Between the United States and China. Cambridge, MA, USA Springer, 2023. 187